

Рецензия

за конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ по 2.1. Филология (Теория на литературата), обявен в ДВ, бр. 88 от 18.10.2024 г., с единствен кандидат
доц. д-р Дарин Войнов Тенев

от проф. д-р Тодор Христов, катедра “Теория и история на литературата”, Факултет по славянски филологии, СУ “Св. Климент Охридски”

Въз основа на заповед No. РД-38-02/07.01.2025 на Ректора на СУ "Св. Климент Охридски" съм назначен за член на научното жури по конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ по 2.1. Филология (Теория на литературата), обявен в ДВ, бр. 88 от 18.10.2024 г., с единствен кандидат доц. д-р Дарин Войнов Тенев. Процедурата е спазена във всички нейни аспекти. Кандидатът преизпълнява значително необходимите минимални национални изисквания за научна област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Теория на литературата), изискванията на ЗРАСРБ, правилника за приложение на ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

1. Обобщени данни за научната продукция и дейността на кандидата

Дарин Тенев е дългогодишен преподавател в катедра “Теория и история на литературата”, Факултет по славянски филологии, Софийски университет “Св. Климент Охридски” и в катедра “Социология и науки за човека”, Философско-исторически факултет, Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”, осъществил вече 30 задължителни и избираеми курса. За преподавателския му талант свидетелства дори само това, че някои от избираемите му курсове са сред най-популярните във ФСлФ на СУ. Наред с това Дарин Тенев е ръководител на многобройни дипломни работи и трима успешно защитили докторанти, представил е доклади на вече над 120 международни и национални форуми, специализирал е многократно в Япония, изнасял е лекции в Токио, Киото, Кьолн, Мюнстер, Берлин, Ню Йорк, Венеция. Общият брой

на публикациите му е 166, от които 4 монографии; 5 студии и статии, включени в WoS и Scopus; 15 студии и 63 статии в рецензирани издания, от които 24 в чуждестранни издания; 34 публикации в нерецензирани издания; 45 рецензии и *in memoriam*, многобройни преводи. Разбира се, Дарин Тенев е направил много повече.

2. Оценка на представените публикации

2.1. Хабилизационен труд

Дарин Тенев е сред най-значимите български учени на последните две десетилетия. Неговото мислене, превръщащо в увличащи загадки дори най-абстрактните понятия, е вдъхновявало много млади и вече немлади хуманитаристи. Както всяка от досегашните му книги, представеният хабилизационен труд, *Лабиринтът на модалностите*, е вече събитие. Обект на изследване в него са модалностите (12¹), определени като начини на съществуване или изменимост на състояние, действие, или на отношение на субект към състояние или действие (31; 54; 77). Но безсубектните начини на съществуване, схванати като модуси (29) или чисти възможности (193), не са централни за изследването;² границата между действие и модалност е само условна,³ а една от основните черти на модалностите, насочеността, предполага гледна точка и оттук иманентен субект (40–41; за разлика например от импликациите или условията за възможност). С оглед на това анализът е фокусиран върху субекти, формирани от “оразличаване, сблъсък или консолидиране” на модални сили (7, 57), както и върху отнасянето на тези субекти към състояния или действия.

Дори при такъв сравнително стеснен фокус обаче полето на модалностите няма външно. То е по-скоро план на иманентност, обхващащ области като нормативността, квантифициращите функции, илокутивните актове, фрустрацията, умората, симптома. В хода на изследванията си Дарин Тенев картографира това поле. Първо, то е разслоено на нива: преди всичко епистемологическо и онтологическо (48), но също и всекидневно-онтическо (113), филологическо (262), синтактично (272), семантично (228), дискурсивно (198), повествователно (204), наративно (378).

Разслояването е разкрило в дълбочината на модалностите един пред-модален план на

¹ Тук и по-нататък цифрите в скоби указват към страници от Тенев, Дарин. *Лабиринтът на модалностите* (София: VS, 2024).

² Разбира се, такива чисти възможности, в които не е диференциран субект, са отчетени. Виж например разграничението между възможно и потенциално на с. 403, 405.

³ Виж Тенев, Дарин. *Три лекции върху Хайдеггер: Модалност и индексичност в “Битие и време”* (София: Изток-Запад, 2023), с. 204.

възможността, който следва да бъде мислен не онтологически, а динамологически (9, 272), като “сила, която расте и се самонадмогва” (17). Второ, изследваното поле е пресечено от разграничителната линия между модалности и трансмодалности, характеризиращи съответно действието и субекта му (38). Трето, очертани са групи модалности: алетични, деонтични, волитивни, илокутивни, перцептивни, афективни, епистемични, аксиологични, интелективни (34–35). Четвърто, описани са подредени множества от модалности: блокове или йерархизирани съчетания от модалности (45); снопове от отношения между модалности, характеризиращи се с насоченост (46, 66) и позволяващи изграждането на модели (48); конфликти, сблъскващи различни модални сили (50); възли, заплитащи разнородни, “невинаги ясно разграничени” сили (137). Пето, проследени са различни режими на свързване на модални точки в серии; например хипотетичната серия “първо едно, после друго, сетне — трето” (15); серията ‘илокутивна > интелективна > деонтична > волитивна модализация на перцептивна трансмодалност’ (60–61) или сдвоените двойни серии ‘не бива > искам > не мога’ / ‘срам > фрустрация > вина’ (325) + ‘просташко > глупашко > селяндурско’ / ‘човек без култура > простак > свиня’ (284), около които е организиран блестящият анализ на Елин-Пелиновия разказ “Печената тиква”.

Макар картата на модалностите, изработена от Дарин Тенев — най-пълната, с която разполагаме — да е съставена от граници и линии, те не са устроени като определения. защото не открояват собственото, изключвайки другото. Напротив, Дарин Тенев последователно, систематично вписва в тях външното им. Той изначално допуска, че модалностите са нередуцируемо множествени, че са възможни други модални логики, че отношенията между модалности са социално обусловени (32), че дори разграниченията между модалните групи “се менят исторически, културно, в различните всекидневни практики” (13). Наред с това конкретните анализи регистрират смесени (36), амбивалентни (304), сложни случаи (12), сложни трансформации (189). За разлика от Гийом, придал статута на закон на модалния преход от ‘мога’ през ‘искам’ към ‘трябва’ (31), Дарин Тенев отчита също и случаи, в които този преход е непълен, несъгласуван или дори да се заплита в конфликти, както и възможността действията да са “случайни ... без ясна посока” (49).

Доколкото указват отвъд самите себе си към други, външни възможности, разграничителните линии, очертани от Дарин Тенев, функционират не като “единна теория”, а като “общи, трансверсални и интердисциплинарни рамки” (13). Щом конкретен текст или сцена бъдат поставени в тези рамки, могат да се правят

наблюдения върху преходите между модалности от различни или от една и съща група (42), както и върху вътрешните флукутации на модалностите (464). Това на свой ред е направило възможни серия проникателни, вдъхновяващи анализи на конкретни модални преходи или съчетания. Тъй като изброяването им би отнело твърде много от ограничения обем на тази рецензия, ще се ограничи до тези, които очертават нови перспективи пред собствените ми търсения: рискът от провал, слабостта, умората, скуката, обещанието, вината, срамът, симптомът, вторият тип трансмодални конфликти, отношението между акт и микроактове; не на последно място, краткия коментар върху модалността на пролетаризацията (51).

Вероятно най-значимото предимство на теоретичните рамки, изработени от Дарин Тенев, се състои в това, че те правят видима циркулацията между модалност и индексичност: индексичността е поначало модализирана, модалността — индексикализирана (64–65); при това модализирането на индексичността е поне двупластово, защото видоизменя също и контекста (77). Индексичността обаче указва не само контекст. Както показва Дарин Тенев, тя може да указва възможни контексти и оттук — възможността като модалност.⁴ В такъв случай обаче индексичността указва самата себе си като надхвърляща актуалния контекст и оттук — като иманентна модалност (84). Същевременно индексичността е иманентна на модалностите, защото ги модализира, свързвайки ги в серии, блокове или снопове (89).⁵ Вместо да страни от дълбочините, изследването Дарин Тенев, както всеки път (но всеки път за пръв път), се гмурва в този водовъртеж от модални себеуказвания, за да достигне до “загадката на самоотнасящата се към себе си иманентност” (91), чието обследване позволява реституирането на собствените възможности на модалната индексичност.

2.2. Допълнителни публикации

Наред с хабилитационния труд са представени допълнителна монография, 5 студии и 15 статии. Монографията, Тенев, *Три лекции върху Хайдегер...* предлага внимателна реконструкция на указването в “Битие и време”, върху която се основава анализът на взаимодействието между модалност и индексичност в хабилитационния

⁴ Аргументът тук следва модела на по-ранните анализи на литературната потенциалност в Тенев, Дарин. *Фикция и образ. Модели* (София: ИК “Жанет-45”, 2012), потенциалността в Тенев, Дарин. *Отклонения: Опити върху Жак Дерида* (София: Изток-Запад, 2013), времевостта на разбирането в Тенев, *Три лекции ...*, с. 214 и негативната възможност в сърцевината на всяка потенция в рецензираното изследване (400–405).

⁵ Виж също Тенев, *Три лекции...*, с. 215.

труд, разгледан в предходния параграф. Всъщност двете монографии преливат една в друга, защото финалните раздели на *Три лекции* очертават основния аргумент в *Лабиринтът на модалностите*, а в последната е включена глава, резюмираща и разширяваща анализа на индексичността при Хайдегер.

Някои от представените статии са послужили за основа на глави от *Лабиринтът на модалностите*. Други прилагат теоретичните рамки, очертани в хабилитационния труд, към специфични контексти, позволяващи разгръщането на допълнителни понятия. Такива са например понятието репотенциализиране в „Назад към канона: възможност и мощ“; актуално задвижена контра-актуалност в “Това е фикция”; метафорична потенциалност в “Потенциите на фигурата”; природата като конститутивна външност в „За силите на природата (първи подстъп)“; опитът литературата да бъде мислена в понятия, заети от генетиката, за да прояснят потенциите на един иманентен код, несводим до означаваща семиотика (в “Bulgarian Literature’s Localism and (Im)mobility”).

Макар това да се отнася също и до представения хабилитационен труд, бих искал да отбележа, че значителен дял от представените публикации илюстрират подход, който би могъл да служи за пример на други учени: те конструират българска традиция, преосмисляйки наследството на българската гийомистка школа и българската хуманитаристика като цяло, така, че да открият в тях корен на идеите, развивани плодотворно от Дарин Тенев.

3. Въпроси и коментари

Изследването на Дарин Тенев решава ред въпроси, чиито отговори съм търсил в прагматиката и дискурсивния анализ. Благодарение на това то отваря нови линии на проблематизиране, които биха могли да очертаят перспективата на бъдещи изследвания. Ще очертая накратко някои от тези линии.

(А) Себеотнасянето предполага себе си. Да приемем, че то не е предзададено и че възниква от отнасянето към собствените си възможности. Но как се отнася към тях? Ако допуснем, че ги може, не го ли представяме като суверен или поне като неподвластен писар? Или напротив, под потенциалността тук прозира негативност, неможене, “възелът на невъзможното” (403)? Трябва ли да разпознаем такава немощ и в сърцевината на литературните творби, след като те също правят възможен един излишък от непредопределени възможности? Или всъщност въпросът тук е поначало

неправилно поставен, защото би следвало да различаваме самоуказване от себеуказване?

(Б) “За да указва модалност, индексичността трябва на първо място да укаже собствените си възможности.” (85) Но за да не възпроизвеждат апориите на *Eigentlichkeit*, собствените възможности на индексичността би следвало да бъдат заразени с невъзможност (126). Колко дълбоко достига заразата? Ако тя се свежда до това, че индексичността указва също и собствената си невъзможност, не рискуваме ли да повторим грешката на Агамбен, допускайки, че индексичността може невъзможността си? Ако опитаме да избегнем тази грешка, приемайки, че в дълбочината на собствената невъзможност е скътана немощ, то дали тази немощ също е собствена? Ако е, то не рискуваме ли неможенето да се окаже вкоренено в собственото? Или напротив, следва да допуснем, че индексичността е заразена не само със собствената си невъзможност, ни и с несобствени възможности? Но тогава как бихме разграничавали собствените от несобствените възможности?

(В) Модалностите са несводими до езика, защото могат да бъдат изразени, без да бъдат изречени, например чрез предпредикатни логически форми (69), от “тона, погледа, положението на тялото, жестовите, намерението или намеренията, специфичните обстоятелства, скоростта, темпото, разграничаването на преди и след и т.н.” (66). За да експлицира този излишък от изразност, Дарин Тенев превежда казаното на един език, който не може да бъде говорен сам по себе си, но сякаш нашепва отвътре на казаното. Например “ти пак закъсня” е преобразувано в ‘трябва + можел си + можеш да + ако не си можел, трябвало е + винаги трябва да можеш + трябва да покажеш’ (27). Преводът на казаното в модални категории обаче неизбежно пропуска връзки, пренебрегва разлики, изоставя възможности. Да си представим, че Х е казал, че в даден момент всекиму се налага да лъже и сега У казва, че Х го е казал. Пред нас вече се разтваря поле от възможности: оправдание, обвинение, друго. Как избираме между тях? Ако релевантното “личи в употребата на израза [от У]” (84), не е ли необходимо модалният анализ да бъде съчетан с изследване как речта показва, каквото не казва? Разбира се, това не би могло да бъде изяснено в рамките на хипотетичен пример или дори на рецензирания труд, но аз бих искал да се заема тъкмо с такова изследване. Дали ще си струва да взема предвид “в даден момент”? Ако го преведа на езика на модалностите като квантификация, няма ли да пропусна разликата му спрямо ‘понякога’, съгъстяването в една фраза на ‘само момент’, ‘в този момент’, ‘в такъв момент’, чието свиване до точка вече указва ‘не независимо от момента’, ‘не

изобщо' и eo ipso — че изобщо Х не лъже и следователно не е истина, че е лъжец, въпреки дадения момент? После, дали в “налага се” отзвучава деонтична, волитивна или афективна модалност? Или то изразява неможене, добило силата на необходимост (‘не може да не’, разгърнато до ‘не може да не се лъже, в дадения момент’)? Или вече ще съм се заплел в модален възел? Ако не поставя тези въпроси, рискувам моят бъдещ модален анализ да се превърне в “абстрахиращо формализиране” (449). Но ако ги поставя, няма ли да се окаже, че конкретните практики, по които анализът би следвало да се ориентира (13), нерядко заплитат модалните преходи във възли или дори в double bind? Освен това, ако превода случая с Х и У като “указва[не] към собствената си възможна приложимост, а така и към други възможни контексти” (84), то няма ли да третирам възможностите казаното да е обвинение, оправдание или друго като неправещи разлика? Ако те са безразлични с оглед на целта на анализа да — бъде приведен пример за иманентната самоотнесеност на индексичност и модалност — то дали сцената позволява такава употреба, както литературните творби носят в себе си възможности за непредсказуеми интерпретации? В такъв случай можем ли да мислим литературата като модел на една потенциалност, която не е собствено литературна, защото характеризира също и всекидневната реч (дори хипотетичните примери за всекидневна реч)? Или напротив, иманентната потенциалност на литературата се дължи на иманентната ѝ свобода, на това, че в нея “принципно всичко би трябвало да е възможно” (7)?

4. Заключение

Като имам предвид изумително богатата научна и преподавателската работа на кандидата, както и изключителният му принос като изследовател, убедено гласувам със „за“ за присъждането на академичната длъжност професор по направление 2.1 Филология (Теория на литературата) на доц. д-р Дарин Тенев и предлагам на уважавания Факултетен съвет на ФСлФ да одобри кандидатурата му.

17 март 2025 г.

С уважение:

гр. София